

Coen Constandse

Theologie van verliezers

De noodzaak van de vraag naar Ter Scheggets actualiteit

Er is niets nieuws onder de zon als de vraag rijst naar de actualiteit van theologen uit het verleden. Wat kan men nog met Van Ruler of Barth? De vraag wordt prangender bij minder grote namen. Het woordje 'nog' duikt op, zoals in zoveel spreken over geloof en kerk. Is hun werk nog actueel? Het is wel wat vermoeiend, dat omzien naar het verleden maar evengoed is het sympathiek. De meewarigheid over dit soort 'actualiseringsondernemingen' moet wel te maken hebben met de heimelijke overtuiging dat iedereen in de gang van de geschiedenis krijgt wat zij verdient. Het blijvende bewijst zijn waarde – zie de altijd actuele Bonhoeffer – en het andere was tijdgeest en mode, zo wil het 'heidense' geloof in de sturende hand van de geschiedenis. Het geloof stelt zich teweer tegen het noodlot. Zo verdedigen oude 'getrouwen' de actualiteit van hun leermeester, die vergeten dreigt te raken. Theologen die zelf apologetiek afwezen als domesticatie en aanpassing aan bestaande behoefte krijgen postuum hun eigen apologeten. Ze zullen zich niet omdraaien in hun graf; eerder zullen ze verrast en aangedaan opkijken in de gemeenschap der heiligen, waar actualiteit nog weer heel anders beleefd wordt, zo mag men aannemen.

Meer dan modeverschijnsel

Recent kwam de actualiteit van G.H. ter Schegget in het geding.¹ Er is een stichting opgericht, die zich inzet voor de bekendheid en toegankelijkheid van zijn werk en een symposium organiseerde.² Er zijn cursussen over Ter Schegget. Tegelijkertijd geldt Ter Schegget ook als een theoloog van een heel andere, voorbij tijd. Een recensent van het laatstverschenen boek van Ter Schegget noemde diens insteek 'gedateerd': 'het woord 'partijganger der armen' is tot op de draad versleten'.³ Gerard den Hertog eert Ter Schegget wel met uitgebreide besprekingen in recente publicaties maar velt eveneens een kritisch oordeel: het ademt toch teveel een geest van 'optimisme'.⁴

Men kan zich ook moeilijk aan vooroordelen onttrekken bij boektitels met termen als 'ethiek van de revolutie', 'klassenstrijd' en 'avant-garde van Gods revolu-

tie'. Onmiskenbaar de politieke theologie van de jaren zeventig en dus: politisering van geloof en theologie, gelijkschakeling van het evangelie met het socialisme en daarmee 'activisme' en 'horizontalisering', een verwereldlijking van het geloof. Velen zien hier een belangrijke oorzaak van de leegloop van de kerken. Dit lijkt me het gangbare oordeel over de jaren zestig-zeventig, over 'dit soort theologie' en men is daarmee over het algemeen niet ontevreden.

Nu behoor ik niet tot de leerlingen noch tot hun generatie, maar ik associeer me graag met de Ter Schegget-stichting. Niet als modeverschijnsel: niet 'retro' in theologie zoals in inrichting en design. Los van nostalgie en mode: ik zie er iets in, kom er niet van los. Eerder schreef ik, gevraagd door de redactie van *In de Waagschaal* over A.W. Kist en het kerkelijk-theologisch vormingswerk.⁵ Dat leidde me verder de fascinerende wereld van de jaren zeventig binnen waar mijn promotiestudie me al had gebracht. Totaal andere problemen, ander jargon, andere evidenties. Het bracht me op de gedachte van een (tegen)canon van de Nederlandse protestantse theologie tegen de vergetelheid van theologen en hun werk, hun context en de sociaal-culturele en politieke problemen daarin. Theologie kan niet zonder traditie, zeker kerkelijke theologie niet. De 'gemeenschap met de belijdenis van het voorgeslacht' heeft betekenis voor de theologische methode. Tot dat voorgeslacht horen uiteraard ook recente generaties; zij vormden onze tijd. Ik zou Ter Schegget zonder meer opnemen in die canon.

Dit is allemaal nog theologiegeschiedenis en zo lijkt mijn interesse toch ook enkel antiquarisch van aard. Toch is het de theologie zelf die me boeit, al heeft dat alles met het theologiehistorische te maken. De vragen van politiek en maatschappij waren voor Ter Schegget theologische vragen – en omgekeerd. Niet omdat hij begint bij een 'marxistisch Vorverständnis' of een politieke partijkeuze, maar omdat het Woord, het te verkondigen evangelie net zo goed politiek is. Dat Woord vindt jou ergens en brengt je ergens, ook sociaal en politiek. Uiteraard is dit een complexe aangelegenheid en wellicht kan ook de uitgesproken intentie niet het laatste woord zijn over wat er feitelijk gebeurt. Niettemin is Ter Scheggets intentie duidelijk: het evangelie verkondigen. Hij wil overtuigend verwoorden wie Jezus als Messias is, waarvan hij ons nu bevrijdt en waar hij ons brengt. Wat zijn in onze tijd de gestalten van onheil, bezetenheid en zonde en wat is bevrijding? Die vragen gaat Ter Schegget dapper en vrijmoedig te lijf. Hij heeft woorden gevonden voor verkondiging van de Messias in de moderniteit.

Leren van de verliezers

Ter Schegget deed dat in zijn tijd, waarin langzamerhand tendensen en ontwikkelingen zich doorzetten die onze tijd zouden vormen, met als kernwoorden 'kapitaal', 'markt', 'neoliberaal' en 'globalisering'. Precies die economische ontwikkelingen en de daarmee verbonden verschuiving van (politieke) macht waren mikpunt van Ter Scheggets kritiek. Bovendien: toen leek een alternatief mogelijk, een minder onrechtvaardige verdeling van welvaart. Het vraagt het nodige geloof om ook hier niet ten prooi te vallen aan een 'heidense' resignatie tegenover de sturende hand van de geschiedenis: 'Zo heeft het blijkbaar moeten zijn.' Want in al die jaren is er wezenlijk niets veranderd aan de uitbuiting en de armoede die wereldwijd duizenden slachtoffers per dag kosten. Ook de politieke theologie heeft het niet kunnen winnen.

We leven weliswaar in een totaal andere tijd, maar het is in feite alleen maar een volgend moment in eenzelfde ontwikkeling, alleen maar een paar stadia verder. In die situatie van postmoderniteit (of wat daarna komt) hoop ik predikant

Signalement

te worden en heb ik dus woorden te vinden voor het evangelie. Al ben ik ervoor opgeleid, toch voel ik mij onthand. Ik vrees dat we nauwelijks nog echt tot onze tijd en cultuur sprekende woorden hebben gevonden, woorden die niet enkel herhaling zijn van vertrouwde religieuze formules, maar die het totaal vreemde en nieuwe en andere van het evangelie van de lijdende Mensenzoon mededelen. Dat vreemde en andere is wezenlijk, maar staat voortdurend onder druk.

Ik zoek naar leidlieden en lotgenoten in het zoeken naar woorden voor de verkondiging. Zo iemand is Ter Schegget. Want zijn werk is verkondiging bij uitstek: vanuit de Bijbel zegt het de Messiaanse gemeente bevrijding aan. Het is geen bevrijding *van* de wereld of *uit* de wereld en evenmin een bevrijding enkel in een religieuze sfeer tussen God en mens. In de wereld wordt men vrijgemaakt van zelfbehoud, hebzucht, carrière en ambitie, doordat men wordt ingelijfd in het lichaam van ootmoedige, lijdende knecht. De gemeente getuigt van nieuwe, herstelde verhoudingen tussen arm en rijk, hoog en laag. In het gebed worden gelovige en gemeente voor de Vader daaraan herinnerd. Zo wordt de gemeente door Ter Schegget ook aangesproken op dominanten van het (post)moderne leven aan: ons (be)vinden en ons doen, de ethiek en politiek en misschien meer nog: de economie.

Op deze manier ondermijnt het werk van Ter Schegget ook de gangbare theologiehistorische (voor)oordelen over de jaren zestig-zeventig. Men ging daar niet zomaar activistisch en biddeloos veel te ver de politiek en de cultuur in. Eerder was het een inhaalslag om geloof, navolging en gebed ook in het politieke en culturele leven te laten gelden. Wellicht was dat *too little too late* – al kan dat van Ter Schegget moeilijk gezegd worden. Waar Ter Schegget erin slaagde bij de radicale ethische en politieke stellingen de theologische diepgang vast te houden, zo geldt dat niet voor brede kringen in de kerk. Er is veel oppervlakkigheid in de kerkelijke verkondiging, gekoppeld aan een bleke moraal, terwijl uiteraard Ter Scheggets radicale boodschap ook niet zonder meer herhaald kan worden. Daarom kan of moet men wel vragen naar de actualiteit van Ter Schegget, maar men moet hem dan horen om vervolgens zelf tot spreken, tot verkondiging te komen, ook weer anders dan Ter Schegget.

Theologiehistorisch hoort Ter Schegget tot de verliezers. Maar zou juist daar niet iets te vinden moeten zijn? Ter Schegget wees op de tegendraadsheid van het evangelie, die ook termen als winnaar en verliezer niet ongemoeid laat. Als juist de verliezer ons gewonnen heeft, moeten we ons misschien ook theologisch door verliezers durven laten winnen. Juist de theologiehistorische nederlaag van Ter Schegget is veelzeggend. Daar is winst te behalen, zonder hem alsnog tot kampioen te huldigen, maar evengoed zonder de nederlaag nog eens te herhalen. Laten we verliezers als Ter Schegget daarom genereus interpreteren en positief en constructief verwerken.⁶ Daar ligt misschien ook het methodische uitgangspunt van dit artikel, bij wijze van een laatste toespeling op het belang van Ter Scheggets werk, in het bijzonder zijn insteek bij Gods 'partijgangerschap der armen': theologie te bedrijven in gemeenschap met de heiligen als een 'theologie van verliezers'.

Drs. C. Constandse werkt aan een promotiestudie over eschatologie en ethiek bij F.-W. Marquardt, is proponent in de PKN en is werkzaam als bijstand in het pastoraat in de Nieuwe Kruiskerkgemeente in Amstelveen.

1. G.H. ter Schegget (1927-2001) was docent aan de Sociale Academie De Horst (Driebergen) en later hoogleraar christelijke ethiek vanwege de Nederlandse Hervormde Kerk in Leiden. Zijn voornaamste inspiratoren en leermeesters waren Karl Barth, K.H. Miskotte en Ernst Bloch. Hij was omstreden vanwege zijn politieke, vermeend marxistische theologie, hetgeen een eerdere hoogleraarsbenoeming frustreerde. Recent verscheen een inleiding over Ter Schegget: Wilken Veen, *De zachtmoedige revolutie in de theologie van G.H. ter Schegget*, Narratio, Gorinchem 2007.
2. Het symposium 'Is een andere wereld mogelijk? Ter Schegget en verder' werd gehouden op 16 november 2007 in de Thomaskerk te Amsterdam. Naast ondergetekende sprak dr. L.A. Kopmels; de referaten zijn te vinden op www.gheterschegget.nl en zullen verkort in het tijdschrift *In de Waagschaal* verschijnen.
3. Zie de recensie van G.H. Ter Schegget, *Een hart onder de riem. Over de Bergrede*, Ten Have, Baarn 2001 door A.C. Kooiman in *Kerk & theologie* 53 (2002) p. 163v.
4. Zie o.a. Gerard den Hertog, *De passie van de hoop. Over de verhouding van eschatologie en ethiek* (Boekencentrum Essay), Boekencentrum, Zoetermeer 2007, pp. 15-26. Over het 'optimisme', *idem*, p. 33.
4. Coen Constandse, 'Antwoord aan de machten – herlezen Anno Domini 2005', *In de Waagschaal* nieuwe jaargang 34/5 (2005) pp. 5-8.
5. Vgl. voor het tegendeel hiervan Gerard den Hertog, die Ter Schegget (naast Kuitert) tamelijk voorspelbaar als negatief voorbeeld bespreekt. Ter illustratie van Den Hertogs andere benadering – met het genoemde geloof in de sturing van de geschiedenis – citeer ik zijn conclusie: 'Al met al blijkt de insteek bij Gods eschatologische Koninkrijk in de jaren zestig weinig opgeleverd te hebben voor een vernieuwing van de christelijke ethiek. (...) De daarop volgende decennia hebben wel laten zien, dat een eenzijdige oriëntatie op maatschappelijk en politiek onrecht onder voorbijgaan aan het kwaad dat in mensen leeft en uit hen naar boven kan komen, geen reëel perspectief biedt.' *De passie van de hoop*, p. 33.

Noten